

Il far caprizius e funest da Turitg pertutgant l'englais

Ils liuns fascinads da l'America

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

Ils linguatgs «pitschens» n'interesan pli il chantun dal «New Public Management». Ils liuns da sia vopna èn fascinads da quel pajais ch'è sa mussà capavel d'«extorcar» passa ina milliarda francs a las bancas dal Paradeplatz. Cun l'entschatta da l'onn da scola 1999/2000 vegn l'englais in rom obligatori d'instrucziun davent da la setavla classa. En sasez ina novaziun allegraiva; il franzos vegn mussà gia en la tschintgavla, uschè ch'ils scolars da setavla na ston entschaiver enina cun dus linguatgs.

Bler pli dispostaivel è in experiment d'instrucziun englaisa cun computer, finanzia da l'economia privata, sin mintga stgalim primar. Lez ha entschavì en ina scola turitgaisa e duai pertutgar pliras davent d'avust 1999. Il project relativ vegn reproduci entiramain e lura commentà en in cudesch edì da Max Mittler*. Sin p. 72 punctuescha Iso Camartin ils avantatgs da l'experiment, beneventond ch'ins veglia instruir uffants en ina moda ch'als dà quaida d'emprender. El manegia ch'ins possi promover la plurilinguitad cun insquaqua tschantscha. Tgi che ha emprendi e discurra gugent englais entschaiva lur in auter linguatg cun grondas aspectativas. Quai scriva era Bernard Cathomas (p. 148).

Nossa plurilinguitad

Raschun hani. Dentant n'è il chantun Turitg betg il Liechtenstein u la Malta, mabain il commember il pli ferm d'ina

lia federala cun quatter linguatgs uffizials. In da lezs è il tudestg; tschels traiss èn uffizials e vegnan currids en nov da las ventgasis republicas chantunalas. Prender seriusa la lia federala vul dir resguardar las tschantschas e culturas da quells nov chantuns. Quai va fitg bain a prà cun la mundialisaziun da noss temp, damai ch'il franzos collia la Svizra, na betg be cun la Frantscha e la Belgia, mabain era cun il Canada e cun indumbrables pajais africans francofons.

En il cudesch edì da Mittler prevalan ils dubis e las criticas areguard l'experiment turitgais. Cunzunt Cathomas, sco manader da la Pro Helvetia, descriva las vistas dals linguatgs en Svizra en moda pregnanta e clervesenta cun lartg orizont. El constatescha che las singulas parts dal pajais s'interessian adina pli pauc ina per tschella, e ch'il pievel gjaja «perdend la conscientia d'ina colliazion da domaduas varts dals cunfins regiunals» (p. 153).

Lur tira'l las conclusiuns: «L'englais sco tschantscha dominanta emprend'ins bunamain da sasez. En sia sumbriva stattan perencunter ils linguatgs naziunals; ins als emprenda be sche quai è ina finamira civica (...). Sch'ins emblidass lezza dimensiun civica e politica, tralascass ins in aspect che decida l'esistenza da noss pajais. Per ina coexistenza activa da las regiuns svizras na pon ins desister da communityar activamain sur ils cunfins dals linguatgs. «Sche jau stoss discurrer englais per dialogar cun in Aleman, lura na sai jau pli endretg pertge che jau duaja restar Svizzer», di Pierre Du Bois, professer a l'Institut

universitar da relaziuns internaziunals a Geneva (...). Las regiuns linguisticas na dastgassan pia sa sparter anc dapli» (pp. 156-157).

L'instrucziun tudestga na tanscha

Las consequenzas da l'experiment en la scola primara turitgaisa pertutgan era l'entruidament en tudestg sco linguatg uffizial dal chantun e da la confederaziun, e quai gist entant che ses studi sa derasa en l'Europa centrala ed orientala suenter la fin dal communissem.

Il scolast turitgais Marco Baschera tema ch'ils uffants d'emprema classa n'emprendian betg a scriver tudestg

aschi gugent che tschantschar englais, e che quest vegnia perquai lur emprimitinguatg da scrittira, tant pli ch'ins observa ina tscherta anglomania en la Svizra tudestga» (p. 128). «Blers giuvens tschantschan englais pli gugent che tudestg da scrittira cun glieud d'auter linguatg» (Katharina Bretscher-Spindler, pp. 116-117). Il Giurassian José Ribeaud, anterier redactur da la Televisiun romanda per la Svizra tudestga e lura schefredactur da «La Liberté», scriva: «Ils blers Svizzers tudestgs na domineschan insumma nagin linguatg naziunal, gnanc il tudestg. Quai è il problem linguistic fundamental da la Svizra, e las minoritads neolatinas duessan l'exprimer cler e dad aut» (p. 66).

Durant vacanzas a Savognin ha'l percurschi ch'i saja «savens pli facil da discurrer tudestg da scrittira cun in Rumantsch che cun in Svizzer tudestg» (p. 48); la medema observaziun sa chatta già, dal reminent, en l'edizion

1911 dal guid Baedeker per la Svizra (p. 427).

Prudientscha e convivenza

S'enclegia ch'ils auturs formuleschan propostas per megliar la situaziun dals quatter linguatgs naziunals en fatscha a l'englais, en il senn d'ina chapentscha pli gronda tranter las cumianzas linguisticas, tenor l'art. 116 CF. Il patratg il pli simpel e cler è quel da Cathomas; el recumonda mesiras accumpagnantas per promover il studi dal franzos sper l'englais en la Svizra tudestga, e quel dal tudestg sper l'englais en la Romandia (pp. 158-159).

Ribeaud punctuescha: «Pli giuvén ch'in uffant è, pli tgunsch ch'el emprenda in'autra tschantscha» (p. 58); perquai proponal t. a. da spustar en l'emprima classa primara l'entschatta da l'instrucziun en in segund linguatg naziunal e d'introducir il linguatg da scrittira en ils gieus da las scolettas alemanas, sco ch'i vegn fatg daditg cun il talian en il Tessin. Il linguist Georges Lüdi (Universitat da Basilea) cusseglianc da resguardar era las tschantschas dals immigrads (p. 37); quai gidass ad integrar lur seconda generaziun. Dapi bunamain traiss onns meditesch'ins en il departament federal da l'intern davart ina leschia d'applicaziun per l'artitgel 116 CF.

Tar quellas profundas reflexiuns pudess ins resguardar er il volum edi da Mittler e scrit da burgais plain quità per l'avegnir da la convivenza tranter las cumianzas linguisticas dal pajais. Lez cudesch stimulescha plinavant a duas dumondas:

1. Nossas autoritads federalas en lur saibentscha han decidi d'arranschar en dus onns in'exposiziun naziunala en la regiun dals lais al pe dal Giura, pia sper il cunfin tranter franzos e tudestg (Bienna, Murten, Neuchâtel, Yverdon). Anc na ves'ins fitg cler la directiva da lezza occurrenza. Co quintan ses manaders da stimular lur public a patratgar davart il connex tranter l'avegnir da la convivenza svizra ed ina politica da linguatgs cun vast orizont, resguardond plainamain tuts quatter linguatgs naziunals?

2. Lezza convivenza vegn pia perclitidata tras il far caprizius e funest dal chantun il pli ferm ed il pli populà (1,2 millioni olmas). Ils fundaturs dal stadi federal han stabilì ina clausula d'aur che permetta da sminuir la preponderanza da tals chantuns. Mintgin dastga fin qua esser representà d'ina suletta persuna en il cussegl federal. Fissi prudent da demolir lezza saiv da segirezza gist en fatscha a quai che Ribeaud numna «in superbi pass solitari ch'è già bunamain arrogant» (p. 43)?

L'englais vegn. El vegn era, baud u tard, en nossas scolas grischunas. Nus al stuain pinar in plaz. Quai pudainsa far senza renunziar a quai che dà forza e righezza spiertala al Grischun ed a la Svizra, numnadaman nostra plurilinguitad millenara. I fa da basegn prudentscha ed in lartg orizont. Il cudesch da Mittler gida en lez senn.

* Max Mittler (ed.), *Wieviel Englisch braucht die Schweiz? Unsere Schulen und die Not der Landessprachen*. Frauenfeld (Huber) 1998